

ÇAĞDAŞ ULUSLARARASI SİSTEMİN KAYNAĞI VE İLK DÖNEMİ OLARAK İSPANYA-PORTEKİZ ATLANTİK SİSTEMİ,1493-1648

Süleyman ELİK*

Faruk BAL*

ÖZET

Uluslararası ilişkiler teorileri ve dış politika kuramları, uluslararası sistemdeki değişim ve sürekliliğe farklı yaklaşmışlardır. Uluslararası sistem konusu, daha çok uluslararası ilişkiler nazariyelerinden en önemlisi olan realist paradigmanın bir alt başlığı ya da kavramıyla açıklanmıştır. Bu çalışma uluslararası sistemin yapısına, birimler arasındaki etkileşime ve onların savaş ve barış ya da işbirliği ve çatışmalar üzerindeki etkisine yoğunlaşmaktadır. Özelde bu makale, modern uluslararası sistemin ilk merhalesi olarak gördüğümüz ve *'İspanyol-Portekiz Atlantik Sistemi'* olarak adlandırdığımız sistemin oluşumunu ve çağdaş uluslararası sistemin oluşumuna katkısı ve etkinlik düzeyini ele almaktadır. Çalışmada İspanyol-Portekiz Atlantik Sisteminin iki önemli aktörü olan İspanyol ve Portekiz monarşilerinin ilk batı yayılcılığının önderleri olması ve koloniler oluşturmaları sırasında kullandıkları sistematik ilişkiler, ilişki kurma kabiliyetleri (interaction capacity) ele alınmıştır. İlk dönem batı yayılcılığı (1490-1870) olarak tasnif edilmiş ve 1490 larda başlayan keşifler çağının modern uluslararası sistem üzerindeki etkisi ikili ilişkiler mikro düzeyde değerlendirilmiştir. Bu dönem Avrupa yayılcılığının ilk dönemi (1490-1870) olarak belirlenmiş böylece İspanyol-Portekiz yayılcılığı Avrupa monarşilerinin oluşumunda en önemli aktörler olarak değerlendirilmiştir. Her ne kadar XV ve XVI. yy.lara odaklanılsa da sistemde ki güç değişimini açıklamak için, çatışma ve savaş konuları XIX. yy.la kadar taşınmıştır. Çalışmanın en önemli katkılarından biri de pasif durumda olan Avrupa monarşilerinin halen milli devletler (Westphalian System) sisteminde nasıl etkin rol oynadığına vurgu yapmak ve postkolonial dönemdeki çok kültürlülüğün üzerinde Avrupa yayılcılığının bıraktığı izlere vurgu yapmasıdır.

Anahtar kelimeler: Uluslararası sistem, İspanya, Portekiz, Tordesillas anlaşması, Alcaçovas anlaşması.

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, suleyman.elik@medeniyet.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü, faruk.bal@medeniyet.edu.tr

SPANISH-PORTUGUESE ATLANTIC SYSTEM AS A FIRST PERIOD AND SOURCES OF CONTEMPORARY INTERNATIONAL SYSTEM, 1493-1648

ABSTRACT

States engage with one another in an environment known as the international system which is considered as an important subfield of realist paradigm in international relations theory. Whilst foreign-policy making theories concentrates on actor and systemic level of analysis, international-system analysis is concerned with the structure of the system, the interactions between its unit, and their implications for peace and war, or cooperation and conflict, of the existence of different types of states. This article provide a distinctive analysis of the first phases of contemporary international system, namely 'Spanish-Portegese Atlantic System.' In defining the international system, this article also emphasizes interaction capacities of state in the system, significantly different from the mainstream theory of foreign policy making. We found that, international system is evolving, and set the power mechanism under the banner of European monarchies in this firs expansion period (1490-1870) period. In order to have a better understanding of the international system, the article sets the world history a distinctive micro level analysis during the Age of Discovery. The article also emphasis on system-level unit into account; units of the international system to explain the roots of contemporary international system.

Keyword: international system; Spain; Portugal;Tordesillas Treaty; Alcacovas Treaty; power transition.

GİRİŞ

Tarih çalışmalarından farklı olarak, uluslararası ilişkiler disiplini farklı analiz yöntemleri kullanmaktadır. Dış politika analizlerinde ilk berlirgin tanımlama David Singer (1961) tarafından yapılmıştır. Singer (1961)'in yapmış olduğu çalışmada aktör düzeyi ve sistem düzeyi olmak üzere iki tarz analiz bulunmaktadır. Kenneth Waltz (1979) ise analiz birimlerini üç tarzda ele almıştır. Bunlar bireysel düzey (individual level); yerel düzey (domestic level ya da state veya societal level); uluslararası düzey (interstate level ya da international veya systemic level) analiz birimleridir. Buna Roberth North (2003) küresel düzeyde (global level) analiz birimini ilave etmiştir.

Bu çalışmada dış politika analiz birimleri üzerine yoğunlaşmaktan ziyade, sistemik düzeydeki analiz birimine yoğunlaşarak sistemin yapısının oluşması konusunda değişim ve sürekliliklere odaklanılacaktır. Dünya tarihi okumaları ve yazımlarında gerek McNeil (1967) grekse Toynbee (1947) ve Braudel (1994) gibi tarihçi yazarlar daha çok "*medeniyet*" kavramı bağımsız değişkeni üzerine çalışmalarını bina etmişlerdir (Frank, 1993). Tarih alanında ciddi katkılar sağlayan bu model diplomasi tarihine katkılar sağlasa da uluslararası

sistemi analiz etmede aynı sonuçları vermemektedir. Bu çalışmada geleneksel tarih yaklaşımlarında kullanılan medeniyet kavramı üzerinden okumalardan ziyade İngiliz Okulunun önemli temsilcilerinden Barry Buzan (2000)'ın uygulamış olduğu bağımsız değişken olan devletlerin birbiriyle “*ilişki kurma kabiliyeti*” (*interaction capacity*) modeli temel alınacaktır. İngiliz Okulu geleneği daha çok “*uluslararası toplum*” kavramı üzerine yoğunlaşmış ve bu birikim uluslararası sistem konusunda yapılan çalışmaların temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda, Barry Buzan (2004), Adam Watson (1984) ve Hedley Bull'un (1977) yapmış olduğu çalışmalar alana farklı bakış açıları getirmiştir. Bu makale, İngiliz okuluna önemli katkılar sağlayan Barry Buzan'ın modelini mikro düzeyde genişleterek kendisinden önceki çalışmalardan daha da kapsayıcı bir yaklaşım sunacaktır.

Uluslararası ilişkiler bilimi, felsefe, tarih ve diğer birçok sosyal bilimin metodolojisini kullandığı gibi kendine özgü kuramları ve metodolojisi ile politika biliminin yeni alt bilim dalı haline gelmiştir. Buna paralel uluslararası ilişkiler okumalarında yeni bir çalışma alanı olarak ortaya çıkan uluslararası sistem konusu yeni bir değişken olan devletlerin birbiriyle ilişki kurma biçimleri ve kabiliyetlerini ölçen bir metod olmuştur.

Sistem konusuna farklı yaklaşımlar daha çok ekonomik, güvenlik ve siyasal sistemler temalarından hareketle ayrıştırılmıştır. Örneğin İmmanuel Wallerstein (1974)'ın “*Dünya Sistemi Teorisi*” (*World System Theory*) dünya sistemini “*merkez*” ve “*çevre*” ilişkisi olarak ele almış olmakla birlikte daha çok ekonomik olan uluslararası sisteme odaklanmıştır. Biz, bu makalede uluslararası politik sistemin nasıl oluştuğunu ve ne gibi evrelerden geçtiğini ele alacağız. Özelde İspanyolların ve Portekizlilerin hâkim olduğu monarşik uluslararası sistem, 15.yy. Keşifler Çağının bir ürünüdür. Keşiflerin ilk dönemlerinde, Amerika ve Afrika ile Hindistan üzerinde uluslararası hukukun Papa tarafından belirlenmiş olması, uluslararası sistemde Katolik kilisesinin belirleyici rolünü göstermesi açısından önem arz etmektedir. İspanya ve Portekizlerin hâkim oldukları toprakların hukuksallığı aşağıda belirticeğimiz gibi Papa'nın verdiği fetvalar neticesinde belirlenmiştir.

Bu çalışmanın gerekçelerinden birisi de İspanyol ve Portekiz koloni kültürünün gerek dil gerekse politik olarak günümüzde ulus devletler içinde yaşadığını ve halen modern uluslararası sistemin önemli bir parçası olduğunu ispat etme çabasıdır. Eğer keşifler çağından Vestfalya Anlaşmasına kadar hâkim olan İspanyol-Portekiz Atlantik sistemi gözardı edilirse bugünkü uluslararası sistemi anlamlandırmamız eksik kalacaktır. İşte bu anlamda bu makale uluslararası ilişkiler biliminde yeni bir alt araştırma alanı olan uluslararası sisteme sistemik bir bakış açısıyla yaklaşarak alana önemli bir katkı sağlama iddiasındadır.

I) ULUSLARARASI SİSTEM KAVRAMI ÜZERİNE TARTIŞMALAR

Sistem aralarında düzenli ilişkiler bulunan ve bir parçadan meydana gelen bir değişikliğin diğerlerini de etkilediği bağımlı değişkenler dizisi olarak tanımlanabilir. Uluslararası sistem aralarında bağımlı ve düzenli ilişkiler bulunan, başta devletler olmak üzere ana aktörlerin oluşturduğu bir yapıdır. Bu yapının parçaları ana yapının temel özelliklerini de yansıtır. Fakat bu yapının yekpare bir bütün arz ettiği söylenemez. Genel sistemin bünyesinde yer alan “*alt sistemler*” küçük fonksiyonel örgütlenmeler ve coğrafi özellikleri nedeniyle oluşmuş sistemlerdir.

Uluslararası sistem konusunda ülkemizde çok sınırlı çalışmalar yapılmıştır. Her ne kadar bu çalışmalar sayı olarak az olsa da oldukça nştelikli çalışmalar dikkati çekmektedir. Özcan ve Şenel’in yapmış oldukları “*Modernite ve Dünya düzen(leri)*” başlıklı çalışması derleme bir eser olarak yapılmış ve kiritik bir deneme özelliği taşımaktadır. Diğer bir çalışma da “*Westphalia’dan Günümüze Savaş*” başlığı altında Yılmaz ve Ercan tarafından yapılmıştır. Eserde uluslararası sistem, savaş ve barış konusu ekseninde incelenmiştir. Uluslararası ilişkiler dergisinde yayınlanan *Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellogg Paktı* Mehmet Sait Dilek tarafından kaleme alınmıştır. Makale Versay antlaşmasından sonra oluşan uluslararası sistemi irdelemektedir. Aynı dergide yayınlanan diğer bir çalışma “*Wesfalyan Sistemin Direnişi; 11 Eylül ve Uluslararası Politika başlığıyla*” Gökhan Bacık tarafından kaleme alınmıştır. Çalışma da daha çok küreselleşme ve 11 Eylül olayları sonrası oluşan küresel sistemin milli devletlere dayalı uluslararası sistemi tehdit etmesi konusu ele alınmıştır.

Bu alanda batı da ciddi çalışmalar yapılmasına rağmen sistematik olarak dünya tarihini inceleyen Bary Buzan olmuştur. Onun yapmış olduğu özgün çalışmalardan biri olan “*International System in the World History*” adlı eseri sadece bu konu üzerine hasrolunmuştur. Barry Buzan’ın diğer önemli çalışmasında dünya güvenlik komplekslerine göre ayrılmış ve bu anlayış üzerine de güvenlik sistemleri oturtulmuştur (Buzan ve Wæver, 2003). Diğer önemli çalışmalardan biri de Heeren (1846)’in yapmış olduğu “*A Manuel History of the Political System of Europe and Its Kolombies*” çalışmasıdır. Bu çalışmanın ikinci cildi Avrupa tarihini üç dönem olarak ele almıştır. Uyguladığı metodoloji ve anlatım tarzıyla İngiliz Okulunu etkilemiş özgün bir eserdir.

Sistem çeşitli ile ilgili çalışmalar çok çeşitli tasnifler sunmuştur. Bunlardan en belirgin olanı Morton Kaplan(1970)’in çalışmalarında yer alan örgütlenme özelliklerini temel alan yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre, altı tür uluslararası sistem belirlenmiştir. Bunlar (1) güç dengesi sistemi (2) gevşek iki kutuplu sistem (3) sıkı iki kutuplu sistem (4) evrensel sistem (5) hiyerarşik sistem (6) birim veto sistemidir. Benzer bir tasnifte Kalevi J. Holsti (1967) güç dağılımını esas alarak beş türlü uluslararası siyasal sistem modelinden bahsetmiştir.

Bunlar (1) hiyerarşik sistem, (2) güç dengesi sistemi, (3) gevşek iki kutuplu sistem, (4) sıkı iki kutuplu sistem ve (5) çok kutuplu sistem olarak tasnif edilmiştir. Temel olarak istikrarlı ve istikrarsız uluslararası sistem olarak tasnif edilen bu sistem Richard N. Rosecrance yapmıştır.

Biz ise uluslararası sistemi 8 ana başlık altında tasnif ediyoruz. Bunlar (1) İspanya-Portekiz Atlantik sistemi (1490-1648); (2) Vestfalya sistemi ya da Avrupa sistemi (1648-1815); (3) Viyana düzeni ya da Avrupa Uyumu (1885-1918); (4) Versay sistemi diğer adıyla İmparatorlukların ve Avrupa düzenin sonu (1918-1945); (5) Soğuk Savaş düzeni ya da terör dengesi (1945-1991); (6) Kolonyal sonrası oluşan çok kültürlü düzen (1945-1991); (7) Soğuk Savaş sonrası oluşan ahlaki uluslararası sistem (1991- günümüze) ve (8) 9/11 Sonrası tek kutuplu uluslararası düzendir (2001-Günümüze). Bu çalışma da sadece birinci dönem inceleneceğinden diğer dönemlerle ilgili bilgi verilmeyecektir.

II) İSPANYOL -PORTEKİZ ATLANTİK SİSTEMİ

Yukarıda bahsedildiği gibi İspanyol-Portekiz Atlantik sistemi Keşifler Çağı sonrası oluşan dünya düzenidir. Katolik Kralların akrabalıklar yoluyla dünya hâkimiyeti mefküresi peşinde koşmaları ve Hıristiyanlığı yeni keşfedilen yerlere yayma gayreteri zamanla Avrupa kolonyal geleneğini doğurmuştur. Kolonyal geleneğin en acımasız uygulamaları İspanyolların Endülüsu yok etmeleri ve Amerikayı fethetmeleri, Portekizlilerin Afrika ve Hintdistan'a kadar ulaşmaları olmuştur. Bu durum bugünkü kapitalist sistemi oluşturan ilk öğelerden biridir. Yeryüzü topraklarının Katolik Papa tarafından İspanya ve Portekiz arasında Doğu ve Batı olarak ikiye ayrılması ilk uluslararası sistemin örneği olan Atlantik sisteminin tanımlamasına yardımcı olmuştur. Bundan sonraki bölümlerde sistemin özellikleri arasında monarşik yapıda aile bağlarının sistemdeki belirleyiciliği ve hukuksal alt yapısının sınırları, temel antlaşmalar çerçevesinde ele alınacaktır.

II. a) Avrupa Monarşik Sistemi

Aşağıda oluşturduğumuz tabloda bugünkü İspanya'nın kurucusu kabul edilen ve Katolik Krallar olarak anılan Fernando ve Kraliçe I. Isabel'den itibaren başlayarak Habsburg Hanedanı'nın soy ağacı yer almaktadır. Tablodan Hanedan'ın diğer Avrupa ülkeleriyle bağlarını izlemek mümkündür. Evlilikler genel itibarıyla diğer Avrupa Devletleri kral, kraliçe, prens ve prensesleriyle gerçekleşmektedir. Bu evliliklerin tamamı da tüm Avrupa'da hakimiyet kurmak amacıyla gerçekleştirilmiş siyasi evlilikler olarak değerlendirilebilir. Nitekim bu evlilikler yoluyla ülkelerin saltanatlarına mirasçı olunmuş veya miras hakkı iddia edilmiştir. Evlilikler veraset savaşlarına sebep olduğu gibi bir ülkenin hakimiyetini ele geçirmeyi de sağlamıştır. Evlilik kararlarında sadece kraliyet ailesi değil ülke yönetiminde söz sahibi olan diğer soylular ve kilise de

etkili olmuştur. Özellikle kritik gelişmelere yol açan evliliklerin arka planı incelendiğinde bu durumu rahatlıkla görmek mümkündür. II. Fernando ve I. Isabel'in evlilikleri konumuza güzel bir örnek teşkil eder.

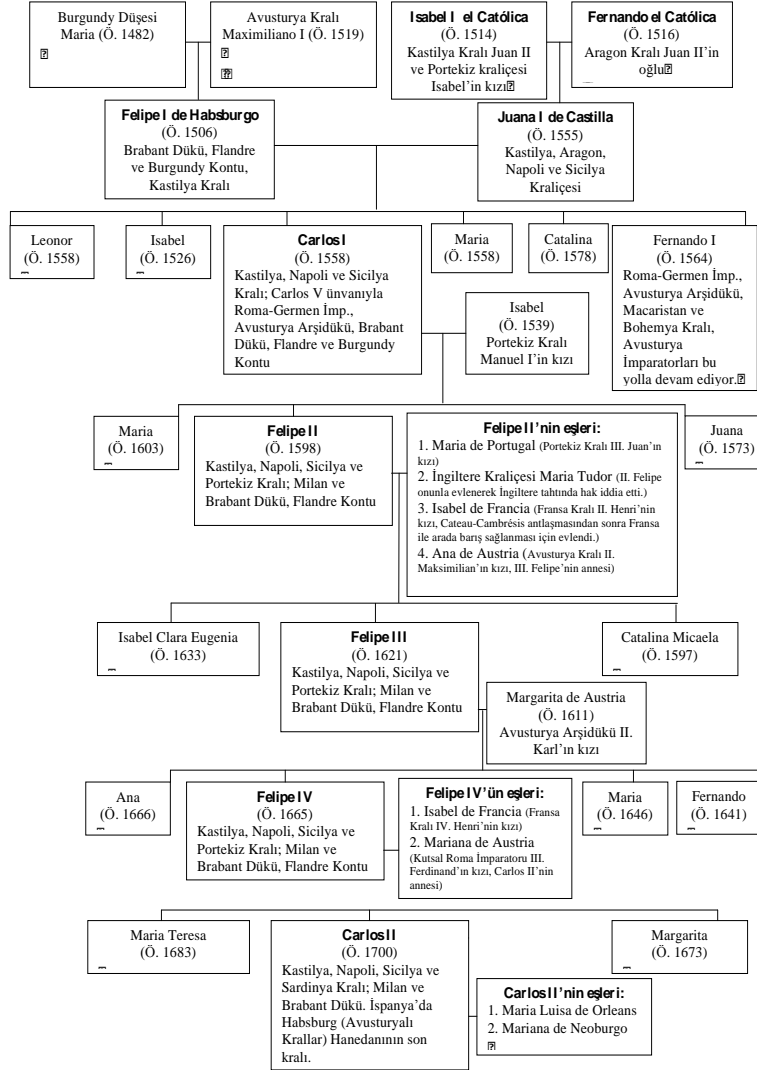
Alfonso'nun ölümünden sonra soyluların da desteğini alan kız kardeşi Isabel, 19 Eylül 1468'de IV. Enrique (IV. Henry) ile yapılan Toros de Guisando Anlaşmasıyla Kastilya tahtının varisi olarak ilan edildi (Fernández, 1985). Enrique, Alfonso ve Isabel'in üvey kardeşleridir. Alfonso ve Isabel, Kastilya Kralı II. Juan (II. John) ve Portekiz Kraliçesi Isabel'in çocukları iken Enrique'nin babası II. Juan (II. John), annesi Aragon Kralı I. Fernando'nun Kızı Maria'dır. Tahtın varisi olması sebebiyle Isabel'in evliliği önemli bir konuydu. Soyluların bir kısmı onun Portekiz Kralı V. Alfonso ile evlenmesi taraftarıydı. Diğerleri ise Aragon tahtının varisi Fernando ile evlenmesini istiyordu. Isabel'in evliliği gelecekte Kastilya Krallığının birleşeceği krallığı da göstermesi açısından önemli görülüyordu. Sonuç olarak Isabel'in Fernando ile evlenmesine karar verildi. 18 Ekim 1469'da Isabel ve Fernando'nun evlilikleri gerçekleşti (Fernández, 1985). Bu evlilik, Portekiz ve İspanya arasında Alcaçobas Anlaşmasına kadar devam edecek olan saltanat savaşlarının da başlangıcı oldu. 12 Aralık 1474'te IV. Enrique'nin ölümüyle Isabel Kastilya tahtına geçti (Fernández, 1985).

Aşağıda yer alan tabloda görüldüğü gibi İspanya'da Habsburg Hanedanının başlangıcı I. Isabel ve Fernando'nun varisleri I. Juana'nın, Avusturya Kralı I. Maksimiliano'nun oğlu Felipe (I. Philip) ile evlenmesiyle başlamıştır. Böylece bunlardan sonra tahta geçecek olan V. Karl (İspanyollar için I. Carlos) Avusturya ve İspanya kralı olur ve kendisini Kutsal Roma-Germen İmparatoru ilan eder (Martin, Shaw & Tusell, 2001). Bunda evlilik yoluyla elde edilen veraset haklarını ve papalıkla ilişkilerini kullanacaktır. V. Karl'ın eşi Portekiz Kralı I. Manuel'in kızıdır. Kız kardeşlerinden Leonor'un ilk eşi Portekiz Kralı I. Manuel, ikinci eşi ise Fransa Kralı I. Fransuva'dır (Luis Corral, 2008). Bu iki evliliğin de V. Karl'ın saltanatına destek olma amacına yönelik olduğunu düşünebiliriz.

II. Felipe'nin (II. Philip) yaptığı dört evliliğe baktığımızda Avrupa'nın genelinde hâkimiyet kurma hedefini görebiliyoruz. II. Felipe'nin (II. Philip) ilk eşi Portekiz Kralı III. Juan'ın kızı Maria'dır. Nitekim Portekiz Kralı I. Sebastian'ın arkasından varis bırakmadan ölmesi üzerine soyluların ve kilisenin de desteğini alan II. Felipe (II. Philip) 1580'de kendisini Portekiz Kralı olarak ilan etti (Lynch, 2005). II. Felipe'nin (II. Philip) ikinci eşi ise İngiltere Kraliçesi Maria Tudor olmuştur. Bu evlilik sonucu II. Felipe (II. Philip) 1554-1558 yılları arasında İngiltere ve İrlanda Kralı ünvanını almıştır (Luis Corral, 2008). Ancak Maria Tudor'un ölümünden sonra İngiltere saltanatındaki hakkını yitirmiştir. II. Felipe'nin (II. Philip) üçüncü eşi ise Fransa Kralı II.

Henri'nin kızıdır. Bu evlilik iki ülke arasında barışı sağlamak amacıyla Cateau-Cambrésis antlaşmasından sonra gerçekleşmiştir (Cruz, 2000). Son eşi ise Avusturya Kralı II. Maksimiliano'nun kızıdır. Bu evliliklerin arka planına baktığımızda hepsinin de siyasi amaçlarla gerçekleştiği görülmektedir.

İspanya'da Habsburg Hanedanı ve Diğer Avrupa Krallıklarıyla Aile Bağları

Kaynak: Cruz, L. (2000). *Mil Años De Historia de España*. Madrid: Alianza Editorial; Luis Corral, J. (2008). *Una Historia de España*. Barcelona: Edhasa; Lynch, J. (2005). Los Austrias. J. Lynch (Ed.) içinde, *Historia de España* (Cilt 3, s. 297-772). Barcelona: Critica; Martin, J.-L., Shaw, M., & Tusell, J. (2001). *Historia de España*. Madrid: Taurus.

II. b) Alcaçovas Antlaşması (4 Eylül 1479)

Başta Portekiz ve İspanya olmak üzere Avrupa devletlerinin Afrika altınına ve Hindistan'a ulaşacak yeni bir yol bulma girişimleri çok erken tarihlerden itibaren başlamıştı. 1415 yılında Sebte (Ceuta)'yi Müslümanlardan alan Portekizliler deniz aşırı emperyalizme başlangıç yaptılar (Fernández, 1985). Böylece Portekizliler, kısmen de olsa Atlantik'i Akdeniz'e bağlayan geçiş yollarına hâkim olarak kendileri için önemli bir coğrafi konum elde ettiler.

Sebte'nin işgalinin birçok sebebi bulunmaktaydı. Bir taraftan soylulara kârlı bir macera ve Hıristiyan şövalyelik idealleri için Müslümanlara karşı savaşma imkânı sunuyordu. Sebte'nin seçilmesinin bir diğer nedeni buranın sahraya açılan önemli bir durak olmasıydı. Böylece Akdeniz'e ulaşan Timbuktu altınlarına ulaşılabilirdi. Magrib'in bir bölümünün işgali Portekizlilere altınla birlikte köle emek gücü elde etme imkânı verecekti. Aynı zamanda İberya yarımadasında kıt olan ve Kuzey Afrika'da bol olan buğday arzını kontrol olanağı sağlayacaktı (Fernández, 1985). Fakat Portekiz'in bu amacı, işgalin Magrib içlerine ilerleyememesi ve sadece Sebte ile sınırlı kalması nedeniyle gerçekleşmedi.

Portekiz ekonomik hedeflerine uzun süre sonra Denizci Henry'nin çabaları sonucu ulaştı (Martin, Shaw ve Tusell, 2001). Onun idaresinde Afrika'nın Atlantik sahillerine pek çok sefer düzenlendi. 1434'te Bajador Burnuna ulaşıldı (Hess, 2010). Böylece Portekiz'in keşiflerinin ilk etabı gerçekleşiyordu. Bu keşif kârlı sayılabilecek bir keşif olmamakla birlikte sonraki seferler için bir başlangıç oldu. Kraliyetin düzenlediği seferlerin dışında da Portekizliler Kuzey Afrika kıyılarını hedef alan birçok sefer gerçekleştirdi. Bu seferlerde Kanarya Adaları, Madeira Adaları ve Azor Adalarına ulaşıldı (Hess, 2010). XIV. yüzyılın sonlarından itibaren, Kastilyalılar, Portekizliler ve Katalanlarca bu bölgelere başta köle elde etmek amaçlı olmak üzere pek çok sefer düzenlense de buralar işgal edilememişti.

Denizci Henry'nin ölümünden sonra (1460), Portekiz denizciliği Lizbonlu tüccar Fernando Gomes tarafından Güney yönünde geliştirildi. II. Juan döneminde (1481-1495) Asya'ya doğru yol arayışları hızlandı. 1434 yılında Bojador burnunun ötelere ulaşılabilmesi ve 1444'te Arguin adasının keşfedilmesiyle, Portekiz'den başlayarak Kuzey Afrika üzerinden Batı Afrika'nın altın ve köle bölgelerine uzanan yeni bir güzergâh kabaca şekillenmiş oldu. 1487'de Gine körfezine ulaşan Portekizliler Elmina (Sao Jorge de Mina)'da bir ticaret merkezi kurmayı başardılar. 1488'de Bartolomeu Dias Ümit Burnunu dolaştı (Hess, 2010). Keşiflerin başta Portekiz olmak üzere Avrupa ülkeleri için önemi büyük olmuştur. Madeira ve Azor adalarından kereste, pigment, muhtelif tahıllar, şarap ve şeker, Afrika kıyılarından çok sayıda köle, baharat, pamuk, fildişi ve muazzam miktarlarda altın Avrupa'ya

ulaşmaya başladı. Portekiz aracılığıyla tüm Avrupa bu ticarete katıldı. Bankerler ve tefeciler Lizbon'a akın etti (Fernández, 1985).

XV. yy.ın ikinci yarısına kadar İspanya'nın dünya sahnesinde siyasî ve iktisadî anlamda önemli bir rolü bulunmamaktaydı. 1469 yılında Kastilya Kraliçesi Isabel ile Aragon Kralı Fernando'nun evlilikleri sonrasında 1479 yılında iki krallığın birleşmesi İspanyol ve dünya tarihinde önemli bir dönemin başlangıcı oldu (Cruz, 2000). Fernando ve Isabel'in evliliği aynı zamanda hanedanın topraklarını genişletmede izleyeceği politikanın işareti olarak görülebilir. Fernando ve Isabel, hâkimiyetlerini güçlendirmek ve topraklarını genişletmek için çocuklarını komşu krallık ve prensliklerin çocukları ile evlendirdiler ve birkaç kuşak sonra İspanyol İmparatorluğu ortaya çıktı.

1468'de Kral Alfanso'nun ölümü üzerine Alfanso'nun kız kardeşi Isabel tahtın varisi oldu. Isabel'in saltanatını kuvvetlendirmek üzere ona uygun bir eş arayışına başlandı. Adaylar içerisinde en uygun olarak, Kastilya yönetimini soylulara bırakmaya istekli görünen Portekiz Kralı V. Alfonso idi. Bununla birlikte soyluların bir bölümü Isabel'in Aragon kralının oğlu Fernando ile evlenmesini uygun görmekteydi. Aragon Kralı II. Juan ve onun Kastilya içerisindeki taraftarlarının çabası sonucu Isabel ve Fernando'nun evliliği 1469 yılında gerçekleşti (Martin, Shaw & Tusell, 2001). İki krallığın birleşmesi ise 1479 yılında gerçekleşti. Kastilya, genişlemesini hızla devam ettirdi ve başarılı denizcilik faaliyetleri sonucunda Kuzey Atlantik'te ticaretin kontrolünü ele geçirdi. İngilizlere ve Alman Hansa birliklerine karşı başarılı oldu. Baselia ve Costanza konsüllerini tanıyarak kilise çekişmelerine son vermeye çalıştı. Kilisenin, Portekiz'in kabul etmediği Kanarya Adaları üzerindeki haklarını tanıdı. Afrika sahilleri, Kanarya adaları, Madeira ve Azor adalarına tanıma ve ticari amaçlı pek çok seferler gerçekleştirdi. Aslında Kastilya'nın Afrika sahillerine ve diğer bölgelere yaptığı deniz seferleri hiçbir zaman Portekiz'in seviyesine ulaşmadı. Asıl başarısı Portekiz tarafından reddedilen Kristof Kolomb'un Kastilya'ya gelmesiyle ortaya çıktı (Martin, Shaw & Tusell, 2001).

Kuzey Afrika'yı ele geçirme ve aynı zamanda Atlantik'te genişleme çabasında olan Kastilya'nın genişleme politikası dini, siyasi ve ekonomik nedenlere dayanmaktadır. Kastilya'nın politikaları Hıristiyanlık ideallerini gerçekleştirme çabasında görülebildiği gibi dini, Napoli'yi tehdit eden Osmanlılara karşı cephe açma düşüncesinde olduğu gibi askeri, Portekiz'in okyanus üzerindeki etkisini kırma fikrinde olduğu gibi siyasi, kendisi için önem taşıyan Afrika ürünlerini elde etmek gibi ticari hedefleri taşıyordu. Osmanlılarda olduğu gibi İspanyollarda da cihan hâkimiyeti kurma düşüncesi vardı ve bu düşünce dini inanıştan destek bulmaktaydı. İspanyol kralları kendilerini Katolikliğin başı ve yayılmasından sorumlu kimseler olarak görüyor, diğer dinlere ve farklı Hıristiyanlık inanışlarına karşı savaşı kutsal bir vazife kabul ediyorlardı.

Nitekim Katolik Kraliçe Isabel'in, 12 Ekim 1504'te hazırlattığı vasiyetnamesinde şu ifadeler yer alıyordu: "*Afrika'nın fethi ve dinsizleri inanca çağırma mücadelesi sürdürülsün.*" (Toledo, 2006). V. Carlos ise Tunus'taki Arap şeyhlerine gönderdiği mektupta, cihan hâkimiyeti düşüncesini şu sözlerle açıklıyordu: "*Tanrı beni imparator olarak yeryüzünde adaleti sağlamak, küçük düşürülenleri korumak ve onlara yardım etmek için gönderdi.*" (Toledo, 2006).

Portekiz ve İspanya'nın Atlantik'te genişleme çabası ve bu çabanın neticesinde Kolomb'un Yeni Dünya'yı keşfi, Akdeniz'de Hıristiyan dünyası, özellikle İspanya ile Osmanlı arasındaki mücadeleyle ilişkilidir. Kolomb'un günlüklerinden, onu harekete geçiren gerçek faktörün, İslam dünyasını geriden çevirerek Doğu'daki Hıristiyan dostu Moğol Hanı ile doğrudan ilişki kurmak, Hindistan ticareti için denizyolunu açmak, Batı ve Doğu Hıristiyanlarının işbirliği ile Kudüs'ü geri almak olduğu anlaşılıyor (İnalçık, 2010). Batı dünyasını, Hindistan'a denizden doğrudan bir yol aramaya iten stratejik faktör, Fatih'in İstanbul'u fethi sonrası Ceneviz kolonilerini alarak Doğu ticaret yollarını ele geçirmiş olmasıdır. Her ne kadar Osmanlılar, Batı dünyası ile ticareti sonlandırmamış olsalar da Avrupa devletlerinin doğu ticaretinden elde ettikleri kârı paylaşmış oluyorlardı. Böylece ticaret yollarının Osmanlı denetimine girmesiyle, başta Cenevizliler olmak üzere Avrupa şehir ve devletlerinin Doğu ticaretini tek başlarına kontrol etme imkânları son bulmuş oluyordu. Üstelik Osmanlılar, Doğu ticaretini Avrupa devletleri ile ilişkilerinde siyasî ve ekonomik bir araç olarak kullanıyordu. Diğer taraftan XIV. yüzyıldan itibaren büyüme sürecine giren Avrupa ekonomisi altın ve gümüş darlığını her geçen gün daha fazla hissetmeye başlamıştı. Avrupa'da gittikçe artan para sıkıntısı Türklere karşı Haçlı girişimlerini bir zaruret haline getirmekteydi (İnalçık, 2010).

XV. yy.da Kanarya Adaları Portekiz tarafından Atlantik seferlerinde bir ara liman olarak kullanılıyordu ve Portekizliler Azor adalarına ulaşmışlardı. Böylece Atlantik denizciliği sürdürülebilir hale gelmişti. Portekiz genişlemesini Afrika kıyıları boyunca sürdürdü. Ceneviz'in da iktisadi başarılarını devam ettirebileceği yeni alanlara ihtiyaç duyması nedeniyle bu iki ülke keşiflerde işbirliği yaptı. Ceneviz'le işbirliği neticesinde Portekiz Atlantik keşiflerinde tecrübe edindi (Ortiz, 1999).

Atlantik'te yapılan keşiflerde kazanç elde eden ülkelerden biri de hiç şüphesiz İspanya oldu. İspanya bu süreçte, doğuya doğru genişleme yolu Osmanlı İmparatorluğu tarafından kapatılmış olan ve batı yönünde bir çıkış yolu arayan diğer Avrupa ülkeleri içerisinde Atlantik seferlerini ve batıya doğru yapılacak seferleri gerçekleştirebilecek güce sahip ve genişlemeye istekli ülkelerin başında geliyordu. Afrika'nın Atlantik kıyılarını tek başına kontrol etmek

isteyen Portekiz ile sürekli rekabet halinde bulunan Katolik Kralların, Portekiz'le dostluk yapmak ve Atlantik yolunun kapanmasına izin vermemekten başka seçeneği bulunmuyordu (Ortiz, 1999).

Guadalquivir nehri yoluyla gemilerin la Torre del Oro'ya kadar ulaşabilmesi nedeniyle Sevilla Kastilya için Atlantik'in kapısı konumundaydı. Portekiz'le süregelen savaş, Papalık bildirilerinden yararlanarak Afrika seferlerini gerçekleştiren Portekiz'in bölgedeki tekeli reddetmek anlamına geldiği için Kastilyanın lehine görünüyordu (Fernández, 1985). Böylece Kastilya Kanarya adalarına kadar uzanabiliyordu. Atlantik seferlerine Kastilyalı ve Katalon denizciler de katılmaktaydı ve bu seferlerden oldukça yüksek ticari kârlar elde etme imkânı oluyordu. Seferlerde elde edilen gelirin beşte biri krallığa bırakılıyordu. Bu nedenle Isabel ve Fernando Atlantik'te sürdürülen denizcilik faaliyetlerini ve siyah köle ticaretini merkezileştirerek üzerinde mutlak kontrol sahibi olmaya çalıştılar. 1476'da, Gine'ye düzenlenen seferde istenilen başarı elde edilemedi (Fernández, 1985). Atlantik seferlerinden gerekli başarının elde edilememesi üzerine öncelikle Sevilla'da ekonomik ve idari düzenin sağlanmasına çalışıldı. Bu arada Isabel deniz savaşlarını sürdürdü ve 1477 ve 1478 yılları arasında Gine'ye iki başarısız sefer daha düzenledi. Isabel aynı zamanda Krallığın Kanarya Adalarına sefer yapmasını sağlayacak hukuki bir yol bulunması çabasıydı. Adalar üzerinde Diego de Herrera ve Ines Peraza'nın senyörlük imtiyazı bulunuyordu. Aynı zamanda bir piskoposluk makamı vardı. Fakat senyörler takımadaların tamamını ele geçirecek güce sahip olmadıkları için sadece Küçük Kanarya adaları üzerinde hâkimdiler. Isabel, başlangıç olarak buradaki yasal tüm imtiyaz haklarını satın aldı. Böylece Afrika ticareti için bir köprü de kuruldu. Diego de Herrera'nın sahranın girişinde sahip olduğu küçük bir bölge, büyük çölü geçerek ulaşılan altın yoluna bir vasıta olabilirdi. Orchillanın altınla takası İspanyollar bakımından güzel bir ticaretti (Fernández, 1985).

Kastilya ve Portekiz'in Atlantik'te genişlemesi her iki taraf arasındaki rekabetin şiddetini artırdı. Taraflar arasındaki rekabetin bir nedeni de Kastilya'nın veraset sorunundan kaynaklanmaktaydı. Veraset savaşları esnasında Portekiz Kralı V. Alfanso yeğeni Juana la Beltraneja'nın destekçisiydi. 1476 Toro ve 1479 Albuera savaşlarının İspanya lehine sonuçlanmasıyla veraset savaşlarının kazananı Katolik Krallar oluyordu. Kastilya'nın elde ettiği bu başarı iki taraf arasında veraset ve Atlantik'te genişlemeyle ilgili sorunların çözümünün ele alınacağı barış görüşmelerinin yolunu açtı (Armas, 1995).

1479 yazında taraflar arasında başlayan görüşmeler 4 Eylül 1479'da Alcaçovas Antlaşmasının imzalanmasıyla tamamlandı. Antlaşma bir yıl sonra 1480 yılında onaylandı (Perez, 1998). Alcaçovas Antlaşması iki önemli konuda

Portekiz ve İspanya arasında uzlaşma oluşmasını sağladı. Birinci konu Kastilya tahtının varisliğiyle ilgiliydi ki bu konuda Portekiz, Prenses Juana'nın veraset hakkından vazgeçiyor ve Isabel'in kraliçeliğini tanıyordu (Perez, 1998). Bunun karşılığında anlaşma Portekiz'in Afrika ve Atlantik adaları üzerindeki tüm haklarını garanti ediyordu. Antlaşmayla, Afrika kıtasının Kanarya Adalarının güneyinde kalan kısmı tamamen Portekiz hâkimiyetine bırakıldı. Buna mukabil İspanya'nın Kanarya Adaları üzerindeki hakları tanınıyor ve bu adaların karşısında yer alan Afrika kıyısında dar bir alan onlara bırakılıyordu. Aynı zamanda İspanya'nın Akdeniz'de genişleme hakkı kalıyordu (Magalhães, 1998). Antlaşmaya göre Kastilya Fas Krallığı üzerindeki olası tüm haklarından, Bajador Burnuna kadar olan tüm bölgelerde ortaya çıkacak her türlü haktan, buna ticari haklar dahil feragat ediyordu. Fas ve Gine üzerindeki ve Atlantik adaları üzerindeki her türlü hâkimiyet hakkı Portekiz'e bırakılıyordu. Bunun karşılığında Kastilya Kanarya Adaları üzerindeki otoritesini, ele geçirdiği adalar ve sonradan alınacak olanlar dahil pekiştiriyordu (Armas, 1995). Bu savaş Avrupa ülkeleri arasında ilk kolonyal savaş olarak anıldı. Kastilya, veraset savaşlarını ortadan kaldırdığı için avantajlı olurken kolonizasyon açısından Portekiz'in elde ettiği avantajlar açıldı (Ortiz, 1999).

Alcaçovas Antlaşmasının imzalandığı 1479'da Katolik Krallar, varlıklarını sürdürmek için ağır koşullardan uzak durmaya çalışıyordu. Melilla'nın ele geçirilmesine teşebbüs etmekle birlikte Fas'ı işgale girişmediler fakat ticaretin yoğunlaştırılması için çaba harcadılar. Tüm bunların ötesinde Kanarya Adaları ve karşısında yer alan Afrika kıyılarında hâkimiyetlerini pekiştirmek için büyük çaba harcadılar. Böylece burası bir taraftan Afrika'nın içlerine girmeye yardımcı olurken diğer taraftan Cabo de Verde adalarının güneyinde yer alan ve Endülüs balıkçılarının ilgisini çeken altın madenlerinin bulunduğu bölgelere ulaşmada bir destek noktası olacaktı (Ortiz, 1999).

II. c) İspanyol Haçlı Seferi ve Granada'nın Düşüşü (2 Ocak 1492)

Granada, 711 yılında fethedilen İberya yarımadası üzerinde yer alan son Müslüman devlettir. Yarımadanın tamamı üzerinde hâkimiyet kurma düşüncesinde olan Kral Fernando ve Kraliçe I. Isabel ilk olarak bu son bağımsız İslam devletini ortadan kaldırması gerekiyordu. Granada'ya karşı yapılacak olan savaş ilahî bir savaştı ve dinî bir görev olarak görülüyordu.

Emeviler dönemi süresince İberya yarımadasında bulunan Hıristiyan krallıkların Müslümanları buradan çıkararak yarımadayı tekrar kendi hâkimiyetleri altına alma düşüncesine sahip olmaları, şartlar göz önüne alındığında zordu. Bununla birlikte XI. yy.ın ortalarından itibaren koşulların değişmeye başlamasıyla reconquistanın gerçekleşme olasılığı görünmeye başladı. 1031'de Endülüs Emevi Devletinin çökmesi yarımadanın siyasi yapısını önemli ölçüde değiştirdi. Emevilerin yıkılışıyla birlikte Muluku't-

Tavaif denilen bağımsız şehir devletleri ortaya çıktı. Bunların kendi iç çatışmaları Kuzeyde yer alan Hıristiyan krallıkların işini kolaylaştırdı. Müslüman beylikler birer birer Hıristiyan krallıkların vassallığına girmeye başladı (O'Callaghan, 2004).

İspanyol Müslümanlarına karşı gerçekleştirilen ilk haçlı seferi dolayısıyla İslam dünyasına karşı yapılacak haçlı seferlerinin başlangıcı XI. yy.ın ikinci yarısında gerçekleşen Barbastro savaşı oldu. Papa II. Alexander (1063-1073) ve VII. Gregory (1073-1085) Fransız krallarını İberya yarımadasına girmeye ve İspanya'dan Müslümanları çıkarmaya teşvik etti. II. Alexander yazdığı bildiriye Müslümanlara karşı savaşın ruhunun günahlardan arınacağını ve savaşta ölen haçlı askerinin doğrudan cennete gireceğini söylüyordu. Nitekim Goñi Gaztambide'ye göre İspanyolların Müslümanlara karşı savaşını haçlı seferine çeviren ilk kişi Papa II. Alexander olmuştur (O'Callaghan, 2004). Papanın teşvikleri sonrası haçlılar İspanya'ya doğru harekete geçtiler. Ardından da Kutsal Topraklara yapılacak seferlerle ilgili papalık bildirimleri yayınlandı. Menendez Pidal, "Papa, haçlı seferlerinden önce bir haçlı seferi başlattı" diyerek bu durumu açıklamaktadır (O'Callaghan, 2004).

1064 yazında, Burgonya, Normandiya ve Aquitaine'den birlikler İtalyan, Katalan ve Aragon kuvvetleriyle birlikte Müslümanlara karşı harekete geçtiler. Kırk günlük bir kuşatmanın ardından haçlı orduları Zaragoza'nun altı mil kuzeyinde yer alan Barbastro şehrine girmeyi başardı (O'Callaghan, 2004). Barbastro'nun düşüşü Endülüs emirlikleri arasında Haçlılara karşı birlik olma duygusunu harekete geçirdi. Zaragoza Emiri el-Muktedir, 1065 yılının sonlarında Barbastro'yu haçlılardan geri aldı (Ladero Quesado, 1998). İslam kaynaklarında bu olaya yer verilmekte ve şehrin ele geçirilmesinden sonra Haçlıların yaptığı zulümlerden bahsedilmektedir. Himyeri'nin *er-Ravdu'l-Mi'tar* adlı eserinde Barbastro'nun Haçlıların eline geçmesi hakkında yer alan bilgiler özetle şu şekildedir: Roma ve Galiçyalılardan oluşan ve yaklaşık kırk bin süvariye sahip büyük bir ordu Barbastro'yu kırk gün boyunca kuşatır ve sonunda hicri 456 yılında şehri işgal eder. İşgal sonrası tam bir vahşet yaşanır. Tüm erkekler öldürülür, soylular ve kadınlar hakarete ve aşağılanmaya uğrar ve beş bin bakire cariye olarak İstanbul'da bulunan Bizans hükümdarına hediye olarak gönderilir. Şehri yeniden almaya karar veren Müslümanlar harekete geçer. Zaragoza Emiri Süleyman ibn Hud, 457 yılında şehri Haçlıların elinden geri almayı başarır. Barbastro dokuz ay süreyle Haçlıların elinde kalmıştır. Süleyman ibn Hud şehri yeniden aldıktan sonra el-Muktedirbillah olarak isimlendirilmiştir (Himyeri, 1975). Bununla birlikte bu savaş, Yarımada'da İslam'a karşı haçlı savaşlarının başlangıcı oldu. Papalığın bu tarihten sonra İspanya'da İslam'a karşı yapılan savaşa ilgisi artarak devam etti. II.

Alexander'ın Endülüs'ün geri alınması planı onun ölümünden sonra varisi VII. Gregory'a (1073-1085) tarafından devam ettirildi.

Hristiyan krallıklar, Müslümanların parçalanmış durumundan ve ararındaki ihtilaflardan yararlanarak adım adım ilerlemekteydiler. Bu dönemde en önemli gelişmelerden biri Tuleytula'nın 1085 yılında Kastilya'nın eline geçmesi oldu (Himyeri, 1975). Böylece Yarımada'da dengeler değişti ve Hristiyan Krallıklar, Müslümanlara karşı üstünlüğü ele geçirdiler. Her ne kadar Kuzey Afrika'da bulunan İslam devletlerinden Murabıtlar (1091-1147) ve Muvahhidlerin (1146-1248) Yarımada Müslümanlarına yardıma gelmeleri ve burada yeniden bir birlik kurmaya çalışmaları nedeniyle onların dönemlerinde Hristiyan krallıkların ilerleyişi durdurulsa veya yavaşlarsa bile Müslümanların Yarımada'da eski sınırlarına ulaşma olasılıkları zayıf görünüyordu. 1195 yılında Muvahhidler tarafından kazanılan Arak zaferi sonrasında Papa III. Innocent'in teşvikleriyle yeni bir haçlı seferi daha gerçekleşti. III. Innocent muhtelif Avrupa ülkelerine mektuplar göndererek İspanya Hristiyanlarına yardım etmelerini istedi ve bu savaşın Kudüs'te yapılan savaştan farkı olmadığını duyurdu. Böylece Kastilya Kralı VIII. Alfonso'nun öncülüğünde Aragon, Navarra, Portekiz, Fransa ve İtalya'dan gelen birliklerden oluşturulan Haçlı ordusu 1212 yılında, İkab savaşında (Las Navas de Tolosa) Muvahhid ordusunu yenilgiye uğrattı. Bu savaşın ardından reconquista yeniden hızlandı. 1236 ve 1250 tarihleri arasında Kurtuba, Sevilla, Valencia, Jaen, Şilb, Şenterin, Algarve, Denia ve Şatibe Hristiyan krallıkların eline geçti (Özdemir, 1994).

XVI. yy.a girildiğinde her ne kadar İberya yarımadasında bulunan tüm Müslüman toprakları Hristiyan krallıkların eline geçmemiş olsa da büyük çoğunluğu kaybedilmişti. Bu yüzyılda Yarımada'da bulunan Hristiyan krallıklar çok daha gelişmişti. Portekiz ve Kastilya Atlantik'de Afrika kıyıları boyunca seferler düzenliyorlardı. XVI. yüzyılın ortasına gelindiğinde Granada ve çevresinde hüküm süren Ahmeriler hariç Yarımada üzerinde başka bir Müslüman devlet bulunmuyordu. Bu bölgenin de ele geçirilmesi ve reconquistanın tamamlanması için 1464'te Burgos'da toplanan soylular ve piskoposlardan oluşan konsey, Kastilya Kralı IV. Enrique'ye görev verdi. Arkasından bu vazifeyi Isabel ve Fernando yüklendi (Ortiz, 1999). XIII. yüzyıldan itibaren Granada adım adım Kastilya topraklarına katılmaya başlanmıştı ve bu sürecin sonunda Granada'nın Kastilya'nın bir parçası olması kaçınılmaz görünüyordu. 1462'de Cebel-i Tarık'ın Kastilya'nın eline geçmesi Granada ile Kuzey Afrika arasında yardımlaşma olanağını da ortadan kaldırdı (Özdemir, 1994).

Diğer taraftan Türklerin Doğu Akdeniz'de genişlemesi ve ardından Adriyatik ve Sicilya'yı tehdit etmesi bu mücadelenin önemini daha da arttırdı. Nitekim Isabel Papa ile mektuplaşmalarında sık sık yarımada'daki son Müslüman

kalesini ele geçirmenin Hıristiyanlığa sunulmuş büyük bir hediye olacağını vurguluyordu (Fernández, 1985). 1479'da Fernando'nun Aragon Krallı olmasıyla Kastilya ve Aragon krallıkları kuvvetlerinin yönünü Granada'ya çevirdiler. Granada'ya karşı girilen bu savaşta haçlı ruhunun yeniden canlandırılması düşüncesi ve Osmanlıların 1453'te İstanbul'u almalarının rolü olduğu görülüyor. Yunanistan gibi İtalya'nın da Osmanlı hâkimiyetine girmesi ihtimali yüksek görünüyordu. Türklerin Batı Akdeniz'e girmek istemeleri durumunda Granada önemli bir üs olabilirdi (Lomax, 1978). Bu nedenle 1480'de Granada'ya karşı bir savaş başlatıldı. Fakat Osmanlı Devletinin Otranto'yu ele geçirmesi Granada savaşını uzattı (Fernández, 1985).

Granada'nın ele geçirilmesinin uzamasında, Katolik Krallar'ın, başlangıçta Osmanlı Devleti dahil diğer İslam ülkeleriyle ilişkilerini bozmak istememelerinin etkisinin de olduğu görülüyor. İspanya Osmanlılarla barış yapmak suretiyle ilişkileri geliştirmeye ve bu şekilde Doğu Akdeniz ticaretine ortak olmaya çalışıyordu. O dönemde İspanya, Venedik ile savaş halindeydi. Katolik Krallar, Osmanlı Devleti ile yapılacak bir barış ve ticaret antlaşmasının kendileri için önemli olacağını düşünüyorlardı. Bunun için de Osmanlı Devleti ile antlaşma girişiminde bulundular (Bal, 2011). Nitekim 29 Ocak 1483 tarihli bir belgede Fernando'nun, kendi hâkimiyeti altında bulunan Napoli Kralı'na kendisi, Napoli ve diğer bağlı devletler adına Osmanlı Devleti'yle barış, ateşkes ya da dostluk antlaşması yapmaya izin verdiği belirtilmektedir (Torre, 1949). 26 Ağustos 1483 tarihli bir başka belge ise Venedik ile devam eden savaş hakkında bilgi vermekte ve Türklerle barış yapılmak üzere olduğundan Granada Kralı Ebu Abdullah'a yapılan baskıya son verilmesi konusunu içeriyor (Torre, 1949).

1464'ten beri Granada'da, babası Sa'd'ı devirerek iktidara gelen Ebû'l-Hasan Ali hüküm sürmekteydi. İktidarının ilk dönemlerinde sınırında bulunan Hıristiyan krallıklara ve içerde isyancılara karşı başarı elde etti. Daha önce Hıristiyan krallıkların eline geçmiş olan bazı kale ve beldeleri geri aldı. Çok geçmeden içerde taht kavgaları başladı. Ebû'l-Hasan Ali kardeşi Malaga Emiri Ebu Abdullah Muhammed ibn Sa'd ez-Zagal'ın isyanıyla karşı karşıya kalınca tüm gücünü bu isyanı sonlandırmaya harcadı. Hıristiyan krallıklara karşı savaşı durdurmak zorunda kaldı. Bu tarihlerde Kastilya kendi dahili çekişmeleriyle meşgul olduğu için Granada'nın üzerine gelmedi. Granada ise kendi iç çekişmeleri sonucu ikiye bölündü. Her iki tarafında üstünlük sağlayamaması nedeniyle iki kardeş arasında ateşkes yapıldı. Malaga ve çevresi ez-Zagal'ın hâkimiyeti altında kalırken diğer bölgeler Ebû'l-Hasan Ali'nin hâkimiyetinde bırakıldı (İnan, 1987).

1475'de taht kavgalarının başlangıcında, Katolik Krallar ve Granada arasında ateşkes vardı. 1478'de her iki taraf arasında üç yıl sürecek yeni bir ateşkes

yapıldı. 1481'de Ebu'l Hasan kuvvetli bir sınır kalesi olan Zahara'yı ele geçirdi. Bu tarih aynı zamanda üç yıllık ateşkesin son bulunduğu döneme rastlıyordu. 1482'de Endülüs bölgesinin Hıristiyan soylularından Cadiz Dükü Alhama'yı ele geçirdi. Burası stratejik açıdan önemli bir noktaydı. Ebu'l-Hasan Alhama'yı geri almak istese de Medina Sidonia dükünün yardımı gelmesi nedeniyle geri çekilmek zorunda kaldı (Lomax, 1978). Alhama'nın düşmesi savaşın şeklini değiştirdi. Artık Hıristiyan süvarileri içlere doğru akın düzenleyebiliyorlar, bir şehri kalıcı olarak ellerinde tutabiliyorlardı. Fernando, saldırıları yönetmek üzere Medina del Campo'dan sınıra hareket etti. Loja'yı almaya karar verdi fakat başarısız oldu (Lomax, 1978). Granada'nın düşüşüne kadar geçen süre içerisinde taraflar arasında birçok çatışma meydana geldi.

Hıristiyan ve Müslüman güçler arasında çatışmalar devam ederken Ebu'l-Hasan'ın oğulları Ebu Abdullah ve Yusuf babalarına karşı isyan başlattılar. Granada ard arda kanlı çatışmalara sahne oldu ve savaşı Ebu Abdullah kazanarak emirliğini ilan etti. Ebu'l-Hasan kardeşi Muhammed'in yanına Malaga'ya çekilmek zorunda kaldı (Razuk, 1991). Granada ve çevresi Ebu Abdullah'ın hâkimiyetine girdi (İnan, 1987). Bu bölünme, Granada'nın zayıflamasına yol açtığı için Fernando ve Isabel'in yararına oldu.

Nazarî hanedanının iç çekişmeleri Kastilya'nın ilerleyişini kolaylaştırıyordu. Ebu Abdullah Lucena savaşında (1483) esir düştü ve özgürlüğü karşılığında Kastilya'nın vassallığıyla birlikte yıllık 12.000 dobla vergi vermeyi ve babasına karşı yapılacak savaşa askeri destek vermeyi kabul etti (Fernández, 1985). 1487'ye gelindiğinde Krallığın tüm batı bölgeleri, Loja, Ronda ve Malaga Kastilya'nın eline geçmişti. Bu şehirler içerisinde düşmana karşı güçlü bir direniş gösteren ve teslim olmaya yanaşmayan Malaga halkından geriye kalanlar tamamen köleleştirildi (Ortiz, 1999). Cebeli Tarık'ın (Gibraltar) ele geçmesinden sonra Endülüs Müslümanlarının Kuzey Afrika'dan yardım alabileceği tek kapı olan Malaga üç ay boyunca direniş gösterdikten sonra, Ağustos 1487'de teslim oldu (İnan, 1987). Malaga'nın düşmesiyle artık Endülüs'ün dışarıdan yardım alma olanağı kalmıyordu. Malagayı ele geçiren Kastilya kuvvetleri, ülkenin doğu bölgesinde ez-Zagal'ın elinde kalan bölgeleri almak için harekete geçtiler. Fernando, 1488-89 yılları arasında Al-Zagal üzerine sefer düzenleyerek Baza, Almeria ve Guadix'i ele geçirdi (Ortiz, 1999).

Geride sadece Granada kalmıştı. Fernando ve Isabel'in kuvvetleri, Nisan 1491'de şehri kuşatma altına alındı. Böylece kent açlığa mahkûm edilmek isteniyordu. Kuşatmaya dokuz ay dayanabilen Granada 2 Ocak 1492'de taraflar arasında yapılan antlaşmayla Isabel ve Fernando'ya teslim edildi (Ortiz, 1999). Granada'nın teslim alınmasıyla reconquista tamamlanmış ve tüm İberya yarımadasında Müslüman hâkimiyetine son verilmiş oldu. Katolik Kralların

yeni hedefi Afrika ve Atlantik'te sürdürülen çalışmaları genişletmek yönünde oldu.

II. d) Tordesillas Antlaşması (7 Haziran 1494)

Katolik krallar 1492 yılında Granada'yı ele geçirince topraklarını genişletme politikasına başladılar. Genişlemeleri sadece yarımada ile sınırlı kalmadı, yarımadanın da dışına çıkarak takipçilerine önemli bir imparatorluk bıraktılar. Aragon'un genişleme politikasında Akdeniz önceliği almaktaydı. İspanyollar Afrika kıyılarının ele geçirilmesini reconquistanın bir devamı olarak görmekteydiler. Diğer taraftan Akdeniz'de batı yönünde gerçekleşen Türk ilerleyişinin durdurulması gerekiyordu. Katolik Kralların bu büyük tehlikeyi durduracak gerekli diplomatik ve askeri tedbirleri alması kaçınılmazdı. Öncelikli düşman İstanbul olduğu için Mısır'la iyi ilişkiler kurmak, Papalıkla bağları kuvvetlendirmek, Ceneviz ve Venedik'le işbirliği geliştirerek eski rekabeti ortadan kaldırmak gerekiyordu. Napoli burada kilit rol oynamaktaydı (Fernández, 1985).

Aragon'un Pirenelere ve Akdeniz'e doğru olan geleneksel genişleme politikasına karşılık Kastilya Kuzey Afrika'yı ele geçirme ve aynı zamanda Atlantik'te genişleme yoluna girdi. Kastilya'nın Kuzey Afrika'daki savaşı sadece Hıristiyanlık idealleri için değildi. Napoli'yi tehdit eden Osmanlılara karşı oralarda cephe açma düşüncesinde olduğu gibi askeri, Portekiz'in okyanus bölgesi üzerindeki etkisini kırma fikrinde olduğu gibi siyasi, kendisi için önem taşıyan Afrika ürünlerini elde etmek gibi ticari hedefleri söz konusuydu. Granada'nın ele geçirilmesi Afrika'ya bakan geniş bir kıyı şeridini Kuzey Afrikalı Müslüman korsanların akınlarına açık hale getirmişti. Katolik Kralların, gerek saldırıları önleyecek gerekse de Afrika seferlerini gerçekleştirmelerine yardımcı olacak iyi bir donanma kurmaları gerekiyordu. İspanyollar Afrika'yı, altına ulaşım yolu üzerinde bulunan Batı Afrika ve buğday arzı bakımından önemli olan Doğu Afrika olmak üzere iki kısma ayırıyordu (Fernández, 1985).

Katolik Kralların Afrika'ya olan ilgisi erken tarihlerde başlamıştı. Ancak Alcaçovas antlaşması Kastilya'nın Gine'ye yaptığı seferleri durdurmasını gerektiriyordu. Bununla birlikte bu anlaşma Kanarya adalarını İspanya'ya bırakıyordu. Bu adaların zaptı Kastilya için Amerika'nın keşfi öncesi bir prova oldu. Krallık ile kâşiflerin paylaşım sistemi belirlendi. Yerli halkın zapt-ı raptı sağlandı (Martin, Shaw & Tusell, 2001). Kastilya kurumları burada kuruldu. Başta şeker kamışı olmak üzere yeni ürünler yetiştirildi. Diğer taraftan bu takımadalar okyanusun daha ileri noktalarına ulaşmada ara liman görevi görmekteydi (Martin, Shaw & Tusell, 2001). Üstelik İspanya adaların karşısında yer alan Afrika'da dar bir kıyı şeridini hâkimiyeti altına alıyordu ki burası altın yoluna ulaşmada ve köle ticaretinde önemli bir kapıydı. İspanyollar

buraya Santa Cruz de la Mar Pequeña adını verdikleri bir kale inşa ettiler. Bu kale, Müslümanlara karşı saldırılarında Kastilyalılara destek sağladı (Fernández, 1985).

Alcaçovas Anlaşması ile her iki ülkeye sabit sınırlar belirlenmemişti bu nedenle de 26 Haziran 1480'de Toledo'da tamamlayıcı bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşma ile Portekizli tacirlerin Granada'ya, İspanyolların da Fas'a gidişleri garanti ediliyordu. Bu pazardan İspanyollar deri, çivitotu, bakır, mum gibi ürünleri ithal ediyorlardı. İspanyol krallığı bölgede balıkçılık tekeli elinde bulunduruyordu ve aynı zamanda altın ticaretinden önemli gelirler elde ediyordu. 13 Aralık 1486 yılında Papa IV. Sixto tarafından yayınlanan bildirgeyle (*Orthodoxe fidei*) Katolik Kralların keşfedilen topraklardaki kilise üzerindeki patronajı tanınmış oluyordu. Bu bildirme Amerika'da İspanyol patronajının köklerini oluşturması açısından önemlidir (Fernández, 1985). Afrika ticareti krallık için önemli bir gelir kaynağıydı ve Katolik Krallar bu geliri daha kolay toplamak için gerekli düzenlemeleri gerçekleştirdiler. Böylece Amerika'nın keşfi öncesi gerekli kurumsal yapı oluşmuş bulunuyordu.

Alcaçovas anlaşmasının Kastilya'nın Kanarya adaları üzerindeki haklarının tanınmış olması ve antlaşmada batıya yapılacak seferlerin zikredilmemesi nedeniyle Katolik Krallar Cenevizli denizci Kristof Kolomb'un teklifine ilgi gösterdiler. Zira güneye yapacakları seferleri engellenen İspanyolların önünde okyanusun daha önce sefer düzenlenmemiş batı taraflarına doğru denizcilik faaliyetlerini genişletmekten başka çare görünmüyordu. İşte tam bu sırada karşılıklarına batı yönüne sefer düzenleme teklifiyle gelen Kristof Kolomb çıkıyordu (Prescott, 2004). Granada savaşından başarıyla çıkan Katolik Kralların Alcaçovas Anlaşmasının koşullarını ihmal etmeksizin batı yönünde yapacağı seferler Portekiz'le rekabeti sürdürmeye imkân verebilirdi (Perez, 1998). Kolomb batı yönünde izlenecek bir rotayla Asya'nın doğu kıyılarına, Japonya ve Çin'e çok kısa sürede ve doğu yoluna göre daha rahat ulaşabileceğine inanıyordu (Prescott, 2004). Alcaçovas anlaşmasının İspanyolların Bojador burnunun güneyinde sefer yapmalarına izin vermemesi ve Bartolome Diaz'ın 1488'de Ümit Burnunu dolaşarak Hindistan yolunu açmış olması Katolik Kralları, Kolomb'la bir antlaşma yapmaya yönlendirdi. Katolik Kralların Kolomb'a destek vermelerinde Alcaçovas antlaşmasının koşullarını ihmal etmeksizin Atlantik'te genişleme arzuları etkili olmuştur. Kanarya adalarının ele geçirilmesi Kastilya için keşiflerin bir başlangıcı oldu. Adalar Kadiz'e 6 günlük bir deniz yolu mesafesinde yer alıyordu ve Amerika yönünde yapılacak seferler için bir basamaktı (Perez, 1998). Santa Fe kampında yapılan görüşmeler sonrasında Kristof Kolomb ve Katolik Krallar arasında Santa Fe anlaşması, 17 Nisan 1492 tarihinde onaylandı. Anlaşmanın koşulları keşiflere bağlı olarak gerçekleşecekti (Padron, 1990). Anlaşmaya göre

okyanusların efendisi olarak Fernando ve Isabel, Kolomb'u amiralliğe getirdiler ve aynı zamanda batıda keşfedilecek olan yerlerin genel valisi ve idarecisi ilan ettiler. Kolomb'a keşfedilecek yerlerle ilgili bir takım ayrıcalıklar sağlandı. Bu yerlerden yapılacak ticaret üzerinde geniş hukuki haklar elde etti. Anlaşmayla keşfedilen topraklardan elde edilecek tüm ürün ve gelirlerin onda biri Kolomb'a bırakılıyordu (Prescott, 2004). Keşfedilecek olan toprakların ürünleri ve zenginliklerinin üzerinde bir tartışma söz konusu olursa Katolik Krallar tartışmaların çözümünde Kolomb'a yetki veriyorlardı (Padron, 1990). Kolomb aynı zamanda keşfedilecek her bir yer için, seçim hakkı Krallığın elinde olmakla birlikte, üç yönetici adayı sunma hakkını elde ediyordu. Krallık 2 milyon maravediye kadar sefer masraflarını karşılama sözü veriyordu (Perez, 1998). Santa Fe antlaşmasından bir kaç gün sonra 30 Nisan 1492'de Katolik Krallar Kolomb'a ilk görüşmelerde verdikleri hakları genişleten yeni bir imtiyaz daha sağladılar. Kolomb'a verilen haklar ömür boyu oluyor ve mirasçılara bırakılabiliyordu, aynı zamanda ona *Don* sıfatı veriliyordu (Padron, 1990).

Amerika'nın keşfini denizcilikte ortaya çıkan keşifler kolaylaştırmakla birlikte keşifte en önemli etken Kolomb'un batıya giderek Hindistan'a ulaşma arzusuuydu. Haçlı Seferleri saplantısı olan Kristof Kolomb'un amacı Kudüs'ün Müslümanlardan geri alınmasıydı (Ferro, 2002). Bu amaçla Hindistan ve Çin ile işbirliği yapmak ve buraya Osmanlı topraklarından geçmeyen yeni bir yol bulmak gerekiyordu. Afrikayı dolaşarak Hindistan'a varmak amacıyla yola çıkan Portekizlilerin amaçları da buydu. Amaçları içerisinde ticari hedeflerle birlikte dini hedefler de vardı. Afrika'nın çevresini dolaşarak Kalküta'ya varmayı başardığında Vasco da Gama oraya gitmesinin sebebini "*Hıristiyan insanlar bulmak ve baharat aramak*" olarak açıklıyordu (Ferro, 2002). Kolomb da günlüklerinde bu olguya işaret etmektedir. Kolomb günlüklerinde bu seferlerinden amacının Hıristiyanlığı yaymak ve Kudüs'ün ele geçirilmesi için çok miktarda altın toplamak olduğunu ifade ediyor. 15 Ekim 1492 tarihinde günlüğüne şunları yazıyor: "*Durmak istemiyorum, daha fazla adayı gezip altın bulmalıyım.*" (Ferro, 2002). Altın bulmadaki amaç sadece kendisinin zengin olması değildir elbette. 26 Aralık 1492 tarihinde Kolomb günlüğüne; "*Kralların, üç yıla kalmadan, Kutsal toprakları fethetmeleri için gerekli hazırlıkları gerçekleştirebilecekleri miktarda altını bulmayı*" umduğunu yazar (Ferro, 2002).

Ekim 1492'de Guanahani (Watling) adasına ulaşan Kolomb her ne kadar kendisini Hindistan'a ulaşmış sansa da Yeni Dünya keşfediliyordu. Bu durum Kastilya ve Portekiz arasında diplomatik bir krize yol açtı. Portekiz Kralı durumdan memnuniyetsizliğini gizlemedi. Portekiz bu yolculuğun, Kanarya adalarının güneyini kendilerine bırakan Alcaçovas Antlaşmasının ihlali

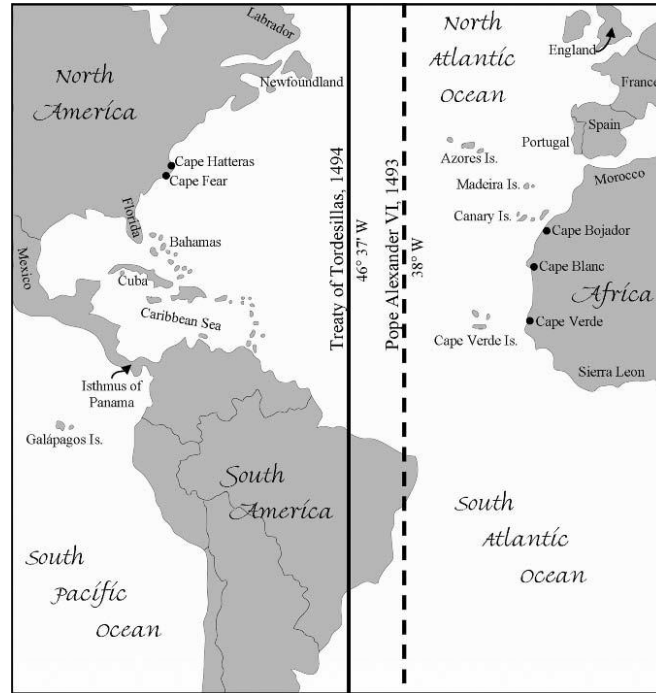
olduğunu ileri sürüyordu. 1479'da yapılan antlaşmada Afrika kıyılarının dolaşılmasıyla ilgili haklar belirlenmiş olmakla birlikte batıya yapılacak seferlere yer verilmemişti. Portekiz Alcaçovas Antlaşmasına dayanarak İspanya'nın sadece Kanarya adalarından geçen paralelin kuzeyinde kalan alanlarda keşfedilecek yerlere sahip olabileceğini güneyinde ise hak iddia edemeyeceğini savunuyordu. Zira Alcaçovas Antlaşması, Kanarya adaları hizasından geçen paralel doğrultusunda iki ülkenin Atlantik sınırlarını belirliyordu. Portekiz'in bu tezine karşılık Kastilya, Portekiz'e ayrılan yerlerin Kanarya adalarından geçen paralelin güneyinde kalan ve bu adalara kadar olan bölge olduğunu, sadece Afrika kıyılarında, Gine'nin karşısında yer alan sularda hak sahibi olduğunu savunuyordu (Padron, 1990).

Kolomb'un seferinin ardından Katolik Krallar 22 Nisan 1493'te Lisbon'a bir elçi gönderdiler, ardından da Papa'dan bir bildiri aldılar. 4 Mayıs 1493'te yayımlanan *Inter Coetera* ile keşfedilen yeni topraklarda İspanya'nın hâkimiyetinin tanınması ve bu bölgelerde Hristiyanlığın yayılması hususunda İspanya'nın hakları tanındı (Fernández, 1985). VI. Alexander bildirge ile Portekiz'in Afrika yönündeki seferlerini tanıyordu. *Inter Coetera*, Cabo de Verde adaları ve Azor Adaları hizasından geçen meridyenin 100 fersah batısından itibaren bölgenin Kastilya'ya bırakılmasını ön görüyor, bu bölgelerde keşfedilmiş ve keşfedilecek yerler ile buralarda yaşayanların hâkimiyetini Kastilya'ya veriyordu (Magalhães, 1998). Papalık bildirgesiyle belirlenen bu çizgi Portekiz'i Afrika boyunca sıkıştırırken İspanya'nın Atlantik'te batıya doğru genişlemesinin önünü açıyordu. Çizginin elverişli olmaması nedeniyle taraflar yeni bir çizgi belirlenmesi için görüşmelere başladılar.

Inter Coetera'nın ardından iki ülke arasında diplomatik görüşmeler de hızlandı. 25 Eylül 1493'te Kolomb, 17 gemiden oluşan bir filo ile yola çıktı ve 17 Kasım'da la Fuerte de Navidad'a ulaştı. Bu yolculuk beklediği miktarda altın elde edemeyen Kolomb açısından bir hayal kırıklığı oldu. Beklenen miktarda altına ulaşamayınca yeni hedef yerli halkın köleleştirilerek İspanya'da satılması oldu (Fernández, 1985). Kolomb'un ikinci seferi devam ederken İspanya ve Portekiz Alcaçovas Antlaşmasında revizyon yapmak üzere Tordesillas'da görüşme kararı aldılar. Görüşmelerde İspanyollar açısından en önemli konu Afrika idi. İspanyollar Afrika kıyılarında küçük de olsa bir kara parçasına sahip olmayı amaçlıyorlardı (Fernández, 1985). Portekiz ise *Inter Coetera* ile Cabo de Verde ve Azor adalarının 100 fersah batısından geçen çizginin Atlantik seferlerini sınırlayacağından endişeleniyordu. Kolomb'un keşifleri ve Kastilya ile aralarındaki rekabet Portekiz'in tüm Atlantik seferlerini tehlikeye atabilirdi (Perez, 1998). Problemin çözümü için iki taraf arasında görüşmeler başladı. Sonuçta 7 Haziran 1494'te, İspanya ve Portekiz arasında

keşfedilecek yerler için kesin sınırlar belirleyen Tordesillas Anlaşması imzalandı. Anlaşma dünyayı Cabo de Verde adalarının 370 fersah batısından itibaren hayali bir çizgi ile kuzeyden güneye doğru ikiye bölüyordu (Martin, Shaw & Tusell, 2001). Böylece belirlenen çizginin doğusunda kalan alanlar Portekiz'in ve batısında kalan yerler İspanya'nın kabul ediliyordu. Her iki krallık kendilerine ayrılan bölgenin dışında topraklarını genişletmeyeceklerini garanti ediyorlardı (Padron, 1990). Güney Atlantik'te hâkimiyetinin kabul edilmesiyle Portekiz, Ümit Burnu rotasının kontrolünü garantiledi. Aynı zamanda batı yönüne seferler yapma olanağı da elde ederek buralarda ele geçireceği topraklarda hâkimiyet kurma hakkı kazandı. Nitekim Portekiz, 1500 yılında Brezilya'nın keşfinden sonra Tordesillas Anlaşmasına dayanarak burada hâkimiyet kuracaktı (Perez, 1998). Anlaşma Alcaçovas Anlaşmasının Afrika ile ilgili bazı hükümlerinde de düzeltmeler içeriyordu. Kastilya, Portekiz'in Fas Krallığı üzerindeki haklarını kesin olarak tanıyordu. Buna karşılık Portekiz, İspanya'nın, Melilla ve Cazaza şehirlerini işgalini kabul ediyordu (Fernández, 1985).

Harita 1: İspanya ve Portekiz Arasında Dünya'nın Egemenlik Alanlarına Bölünmesi 1493-4

Kaynak: Love, Ronald S. (2006). *Maritime Exploration in the Age of Discovery, 1415–1800*. London: Greenwood Press.

Tordesillas Anlaşmasıyla ilgili olarak üç önemli konu üzerinde durmak gerekir. İlk olarak anlaşma ile belirsizlik ortadan kalkıyordu. Alcaçovas Anlaşmasıyla Katolik Krallar Portekiz'in Kanarya Adalarının Güneyinden itibaren Afrika boyunca yapacakları seferleri tanımlıyordu. Afrika ile ilgili durum açıktı. Fakat Atlantik'te Kanarya adalarının batısında yer alan keşfedilecek topraklar için net bir açıklama getirmiyordu. Tordesillas Anlaşması bu kapalılığı giderdi. Kastilya belirlenen çizgi içerisinde batı yönünde seferler düzenleyebilecekti (Perez, 1998).

İkincisi, Alcaçovas Anlaşmasında paylaşım paraleller doğrultusunda idi. Portekiz'e Kanarya Adalarının güneyinde kalan yerleri veriyordu. Tordesillas Anlaşmasında ise meridyenler üzerinden paylaşım yapıldı. Kastilya'nın belirlenen çizginin batısında seferler yapmayı kabul etmesinin nedeni ilerde bunun mükâfatını elde edeceği beklentisiydi. Bu mükâfat, dönem Avrupa'sının altın, inci, kıymetli taşlar ve baharat gibi masalımsı zenginliklere sahip olduğuna inandığı Hindistan ve Çine ulaşmaktı. İspanya Atlantik'te kaybettiği fırsatı batı yönünde Asya'ya ulaşarak elde etmeyi umuyordu (Perez, 1998).

Son olarak üzerinde durulması gereken husus, papalığın neye dayanarak bu iki krallık arasında kesin bir paylaşım ifade eden bildiri yayınladığıdır. Dönemin din adamları, XIII. yy.da Ostia kardinali Enrique de Susa tarafından ileri sürülen bir teoriye inanmaktaydı. Bu teorinin arkasında İsa'nın yeniden dirilmesi düşüncesi yatmaktadır. Hıristiyan inancının dışında kalan kimselerin hâkimiyetlerini yitirmeleriyle İsa tüm dünyanın efendisi olarak geri dönecek ve otoritesini San Pedro ve onun varisleri olan papalara devredecektir. Böylece San Pedro'nun dolayısıyla İsa'nın varisçisi olan papalar dini ve ruhani otoritedirler. Bu haklarına dayanarak düşman topraklarını Hıristiyanlığın yüce hedefleri doğrultusunda paylaşırabilme yetkisini kendilerinde görmektedirler. Papalığın San Pedro'nun varisi olarak İsa'nın dünyanın efendiliği yetkilerini kullanabileceği Katolik Kralların önemli danışmanlarından ve Consejo Real üyesi Palacios Rubios tarafından şu ifadelerle açıklanıyor: "*Papa... tüm evren ve düşmanlar da dahil olmak üzere kullar üzerinde ruhani ve dünyevi hakimiyet ve otorite sahibidir.*" (Perez, 1998) Palacios Rubios'a göre Katolik Krallar, Papa adına Amerika kıtasının efendileriydi ve onun adına hükümlanlıkta bulunuyorlardı. Özetle papalık Portekiz ve İspanya'yı Tordesillas Anlaşmasıyla kendilerine verilen bölgelerin Hıristiyanlaştırılmasıyla görevlendirmişti.

Francisco de Vitoria (1486-12 Ağustos 1546) İspanyol sömürgeciliğine karşı Amerika Yerlilerinin haklarını savunan ve haklı savaş (Just War) kavramını daraltmaya çalışan İspanyol ilahiyatçı ve ilk uluslararası hukukçu olarak kabul edilir. Vitoria'nın on üç konuşması kayıt altına alınmış ve bu notlar da günümüze kadar ulaşmıştır. Vitoria'nın sorguladığı ilk şey İspanyollar

ulaşmadan önce fethedilen yerlerin gerçek sahipleri yerliler midir sorusudur? Hristiyan olmayan bu inançsızların diğer bir tabirle barbarların bu yerler üzerindeki haklarının gasbı için inançsız olmaları yeterli bir sebep midir? Vitora inançsızlığın doğal hakları ve insan haklarını iptal etmediğini Aziz Thomas Aquinas'tan örnekler vererek Mısır Firavunlarını ve ona benzer kırılların temel haklar olan mülk sahibi olması durumunu örnek vermiştir. Vitora yerlilerin irrasyonel bir topluluk olmadığını bilakis düzenli şehirleri, toplum düzenleri, ticari ilişkileri ve hukuki yapıları olduğunu savunmuştur. Vitora'nın dikkati çektiği konu Papanın tanrı adına dünya üzerinde tasarrufta bulunma yetkisinin olmadığını tartışmasıdır. İsa (Jesus Christ) dünya hâkimiyeti konusunda geçici güç sahibi değildir. İsa (Jesus Christ) bu güce sahip olsa dahi bu gücü Papaya vermez. Çünkü Tanrının Papaya güvenmesi söz konusu değildir. Vitaro eğer Papa dünya üzerinde seküler güce sahip olduğu düşünülse bile, bu gücü seküler prenslere veremeyeceğini iddia etmiştir (Walzer, 1978).

III. ATLANTİKTE GÜÇ DENGESİNDE DEĞİŞİM

Realist paradigmanın bir konusu olan, Güç Dengesi Değişimi Teorisi (Power Transition Theory), uluslararası sistemde oluşan değişimi açıklama da oldukça faydalı öneriler sunmaktadır (Tammen, R. L., Kugler, J., & Lemke, D. 2012). Kolonyal dönemden (1490-1870)'den emperyalist döneme (1870-1970) geçişte kullanılan terim Dünya Sistemidir. Bundan önceki sistem ise Wesfelya Barışı (1648) ile başlayan ve emperyalizm dönemine kadar süren uluslararası sistem kavramı ile açıklanmıştır. 1970'lerden sonra gelişen dönem ise Küresel Sistem (Global System) kavramı ile ifade edilmiştir (Narlı ve Kuntay, 2013). Bu bölümde ise İspanyol-Portekiz sistemine karşı yükselen yeni aktörleri ele almaktır.

Atlantikte güç dengesinin değişimi, İngilizlerin askeri ve sömürge politikalarında getirdiği yenilikler sayesinde olmuştur. İspanyollar ve Portekizliler köleleri fert olarak getirirken İngilizler aileleriyle birlikte getirdikleri için daha başarılı olmuşlardır. İngilizler Hristiyanlığın bayraktarlığını İspanyolların elinden alarak seküler ve reformist formda olsa da yüzyıllar boyu sürdürmeyi başarmışlardır.

Yeni Dünya'nın 1492'de keşfiyle paralel bir dönemde İngiltere bir Avrupa gücü olarak ortaya çıktı ve İspanyol ve Portekiz kolonileri üzerinde rekabete girişti. Yukarıda bahsettiğimiz İspanya ve Portekiz arasında imzalanan Tordesillas antlaşmasıyla Batı egemenlik alanlarına bölünmüştü. Buna karşın İngilizler, 1494'de yeni keşifler yapabilmek için İtalyan denizci John Cabot'u Kuzey Amerika bölgelerine gönderdi. Daha sonra 1577'de İngiliz denizci Francis Drake Amerikanın Pasifik kıyılarını ve Kaliforniya'yı keşfetti (Kelsey, 1998). İngiliz keşifleri devam etti ve Sir Walter Raleigh, İngiliz Kraliçesi I.

Elizabet adına Atlantik Amerika kıyıları da bu keşiflere ilave etti. 1588'lere gelindiğinde İngilterenin deniz gücünün İspanyollardan daha üstün olduğu kabul ediliyordu. Bu başarıların arkasında Kuzey bölgelerinde ticaret için *Plymouth Company'nin* ve güney bölgeleri için ise *London ve South Virginia* şirketlerinin kurulması yatıyordu. İngilizler, 1600'lü yıllarda Asya'da ticaret üstünlüğünü sağlamak için *Doğu Hindistan Şirketini* kurdu. 1672 yıllarında *Royal African Company'nin* kurulmasından sonra Afrika ile köle ticareti başlatan İngiltere büyük güç olarak dünya sisteminde yerini aldı. Başarılı bir şekilde ilk ve kalıcı şekilde İngilizlerin Amerikaya yerleşmesi 1607'de Virjinya'da Jamestown'ın kurulması ile gerçekleşti. Böylelikle İspanyol-Portekiz Atlantik sistemine karşı ilk meydan okuma, İngiliz kraliçesi I. Elizabet tarafından yapılmış oldu. Papanın Yeni Dünya konusunda İspanyol kralına verdiği fetvasını tanımadığını bildirmesi bunun en önemli kanıtlarından biridir. İspanyol kralları İngilizlerin Batı Hint'te ticaret yapmalarına müsaade etmemekteydiler. İngiliz kraliçesi Elizabet Batı Hint ile ticaret yapmalarını yasaklayan İspanyol baskılarını tanımadığı gibi okyonusların tek bir ulusa ait olmadığını ve bütün insanlar için ortak bir alan olduğunu savunmuştur (Haigh, 2000).

Avrupa'daki bu rekabete Fransa'nın da dahil olduğunu kocasının ölümünden sonra 1610 yılında Fransa'nın kraliçe naibi olan Maria de Medici'nin İngiliz Kralı I. James'a yazdığı mektuptardan anlıyoruz. Mektupta (McLynn,1993) Kraliçe, ne kendisinin ne de kendisinden sonraki oğullarının ve lordlarının bundan sonra İspanyol kırıllarını Batı Hint'in kralı olarak tanımadığını belirtmiştir. Hiçbir zaman Amerika sahillerini aşan bir sınır tayini olamayacağını iddia eden, Kraliçe Maria de Medici, bu sahalarda gemilerinin karşılaşması durumunda güçlü olanın oranın maliki olduğunu söylemiştir. Bu durumun İspanyol denizcileri içinde geçerli olması gerektiğini birdirmiştir (McLynn,1993).

Atlantik'te güç değişimini ispat eden diğer önemli olay da fırtına nedeniyle İngiliz limanlarına doğru sürüklenen Fransız gemisine İspanyol Elçiliğinin şikâyeti üzerine İngilizler tarafından el konulmasıdır. Fransa'nın kraliçe naibi Marie de Medici'nin İngiliz Kralı James'a yazdığı ikinci mektupta (McLynn,1993) bu olay açıklanıyor. Kraliçe mektubunda, I. Francis (1551-1547)'ten beri iki krallık arasında sürekli çatışma konusu olan ve kendi oğulları tarafından alınan bu hat boyunca İspanyol Elçisinin her hangi bir hak iddia edemeyeceğini ifade etmiştir. Bu konuda taraflar sözlü olarak antlaşma yapmış olmakla birlikte birbirine karşı Azor'dan batıya ve Tropic Cancer'den güneye doğru olan hat üzerindeki düşmanlıkları bitmemiştir.

1640'lara gelindiğinde, İngilizler Jamika'yı İspanyollardan alarak Karayip yan adalarına hâkim olmuşlardır. 1667 yıllarında ise İngiltere New Amstardam

olarak bilinen bugün New York olarak adlandırılan kenti aldı. 1763 yılında Fransız ve İngilizlerin 7 yıl savaşı sonucunda, galip gelen taraf olan İngilizler New England ve Missipi'yi ele geçirdiler. Son olarak İngilizler, Florida'yı İspanyollardan aldılar. 1760'larda New England 30 adet koloni, yaklaşık 2.5 milyon nüfus ve 275 bin köleye ulaştı. İngilizlerin Atlantik'teki egemenliği, Fransa'nın 1776-1783 Amerikan bağımsızlık savaşına destek vermesine kadar sürmüştür (Merriman,2009).

İngilizlerin 1773'te Babürleri yenerek Hindistanı Bombay'dan yönetmeye başlamaları ve ticaret yollarını korumak çabaları diğer kolonyal güçler olan Hollanda, İspanya ve Fransa'yla rekabeti artırmıştır. İngilizlerin, Asya'da Portekiz ve Hollanda gibi ülkelerin sömürgelerine karşı ulaştığı başarı onlara küresel bir vizyon kazandırmıştır. Edmund Burke'ün ifade ettiğine göre, Eski Bengal Valisi Warren Hasting 1788 mahkemesinde coğrafya ahlakı konusunu tartışmaya açmıştır (Burke, Edmund, Hastings, Warren, 1786). Buna göre nasıl bazı hayvanlar sadece belli bölgelerde belirli bir yaşam tarzını yaşayabiliyorsa, başka bölgelere götürüldüklerinde yaşamaları imkansızsa Avrupa kıtasında değer ifade eden şeyler Asya kıtasında değer ifade etmez ve bazı kötü şeyler aynı şekilde kötü olarak algılanmaz. Bu sebeple Hindistan'da Babürlerin kontrolündeki bölgelerde yolsuzluk ve rüşvet gibi şeylerin coğrafi ahlakla açıklanabileceğini söylemiştir.

Diğer bir tartışma konusu da, Amerika kıtasında İngiliz, Fransız ve İspanyol rekabeti sürerken Amerika'nın kurucu önderlerinden ve uluslararası hukukun öncülerinden biri olarak kabul edilen Emer de Vattel (1876) "The Law of Nations" adlı kitabında bu zaptedilen toprakların kullanımı konusunda tartışma başlatmıştır. Vattel'in eski medeniyetlerden German ve Tatarların verimli toprakları kullanmalarını yermiş, komşularına saldıran ve rahatsız eden bu kavimlerin vahşi ve tehlikeli hayvanlar gibi yok edilmeyi hak ettiğini iddia etmiştir. Avcılıkla geçinen milletlere gelince bu durum dünyanın ilk kurulduğu üretimin olmadığı dönemlere rastlar. Fakat bugün insan ırkı çoğalmış ve eski şartlarda yaşam imkansız hale gelmiştir. Halen eski çağ dönemi hayat tarzını yaşayan kavimlere rasyonel bir şekilde iş alanı taksim edilmelidir. Sanayileşmiş ülkelerin ihtiyaçlarının artması ve yeni koşulları nedeniyle Meksika ve Peru gibi yerleri feth etmelerinin hukuki olduğunu savunmuştur.

SONUÇ

Modern uluslararası sistemin ilk everesi İspanyol-Portekiz Atlantik Sistemi olarak adlandırdığımız bu çalışmada, Avrupa monarşilerinin dinsel bir amaçla yürüttükleri fetih hareketlerinin ağırlığı görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrası galip devletlerin monarşilerinin devam etmesi, birleştirici ve bağlayıcı bir üst kimlik olarak yaşaması bu sistemin günümüz uluslararası sisteminde halen işlevsel olduğunu göstermektedir. Diğer bir husus da kolonyalizm sonrası

oluşan kültürün, milli devletlerin bünyesinde gerek dil gerekse politik kültür olarak yaşamasıdır. Portekiz modern dönemde küçük bir ülke olarak yaşasa da Portekizce Brezilya'nın resmi dilidir. Benzer şekilde Afrika kıtasındaki eski Portekiz kolonileri Portekizce'yi kullanmaktadırlar. İspanyolca Latin Amerika kıtasına hâkim olan ve Amerika kıtasında İngilizce'den sonra en çok konuşulan dildir. İspanyol politik kültürü Latin Amerikada işlevsel bir rol oynarken Kuzey Amerika'da daha çok Anglo-Sakson kültürü etkindir. Bu da Atlantikte güç dengesinin değişmesi sonucunda oluşmuş bir durumdur.

Çalışmada uluslararası politik sistemin ana belirleyicilerinden olan uluslararası hukuk alanında Francisco Vitario gibi hukukçuların görüşlerine yer verildi. Sömürge kültürünün dini bir motivasyonu olmakla birlikte uygulanan şiddet ve hak gasbının hukuksallığı tartışıldı. Vitario'nun Papanın dünya üzerinde tasarruf hakkı olmadığını belirtmesi ve adil savaş hukukundan bahsetmesi zamanına göre ileri bir görüştür. Coğrafi ahlak konusunda yapılan tartışmaların hali hazırda Batılı liberalistler tarafından da kullanılması manidardır. Dolayısıyla İspanyol-Portekiz Atlantik Sisteminin günümüz dünyasını algılamada önemli bir temel olduğu kanıtlanmıştır.

Bu çalışmada uluslararası hukuk alanının ilk metinleri olarak Papalık fetvaları, Alcaçovas ve Tordesillas antlaşmaları incelenmiştir. Daha sonraki dönemler için esas olan Vestfalya Barışı, Viyana Sözleşmesi, Versay Antlaşmaları bu bağlamda değerlendirilebilir. Atlantikte güç değişimi gerçekleşirken mektup diplomasisinin ne kadar etkin bir ilişki türü olduğunu da görüyoruz. Özellikle İngilizlerle Fransızların Amerika'da etkinliğinin hukuksal alt yapısının bu mektuplar aracılığıyla sağlandığı anlaşılıyor.

Bugün Avrupa monarşilerinin onayı olmayan ülkelerin ulus devlet sistemi içinde yaşama alanının oldukça daraltılmış olması Avrupa monarşilerinin politik gücünün halen devam ettiğini göstermektedir. Örneğin Makedonya devleti Yunan monarşisinin dışında kaldığı için bir bölge olarak kabul edilir. Buna karşın eski Yugoslavya'dan ayrılan diğer bir ülke Slovenya Avrupa monarşileri içinde hukuki yere sahip olduğu için bugünkü uluslararası sistem içine kolayca girebilmiştir. Diğer önemli bir örnekte Doğu Almanya ve Batı Almanyanın birleşmesine rağmen aynı kültür havzasında bulunan Avusturya ile birleşmemesinde görülmektedir. Bunun nedeni iki monarşi arasında XVII. yüzyılda gerçekleşen kırılmadır. Bu kırılmanın monarşik sistemde olduğu gibi milli devletler sisteminde ya da modern uluslararası sistemde de devam etmesi Avrupa monarşilerinin belirleyiciliğini göstermesi bakımından makale de iddia ettiğimiz savımızı desteklemektedir.

KAYNAKÇA

- Armas, A. R. (1995). "El Tratado de Tordesillas (1494)". In L. A. García (Ed.), *Armas, Antonio Rumeu d El Tratado de Tordesillas y su Epoca Congreso Internacional de Historia* (Vol. 2, pp. 1207-1220). Junta de Castilla y León.
- Bacık, G. (2006). Westfalyan Sistemin Direnişi: 11 Eylül ve Uluslararası Politika. *Uluslararası İlişkiler*. Cilt 3. Sayı 10.
- Bacık, G., Aras, B. (2004), September 11 and world politics: American hegemony reconsidered. İstanbul: Fatih University.
- Bal, F. (2011). "Ottoman-Spanish Economic relations in The Sixteenth century: Rivalry in The Mediterranean". *Ottoman-Spanish Economic relations in International Journal of Business and Social Science*, 2 (21), 296-306.
- Braudel, F (1994), *A history of civilizations*. New York, N.Y., U.S.A: A. Lane.
- Bull, H., Adam W. (1984). *The Expansion of international society*. Oxford [Oxfordshire]: Clarendon Press.
- Bull, H. (1977). *The anarchical society: a study of order in world politics*. New York: Columbia University Press.
- Burke, E., Hastings, W. (1786). Articles of charge of high crimes and misdemeanors, against Warren Hastings, Esq. ... presented to the House of Commons, on the 4th day of April, 1786. London: Printed for J. Stockdale.
- Buzan, B., Ole W. (2003). *Regions and powers the structure of international security*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buzan, B., Richard L. (2000). *International systems in world history remaking the study of international relations*. Oxford: Oxford University Press.
- Buzan, B.(2004). *From international to world society? English School theory and the social structure of globalization*. Cambridge University Press.
- Cruz, L. (2000). *Mil Años De Historia de España*. Madrid: Alianza Editorial.
- Dilek, M. S. (2013). Büyük Güçlerin Politikaları ve Briand-Kellogg Paktı. *Uluslararası İlişkiler*. Cilt 10, Sayı 37, Bahar.
- Fernández, L. S. (1985). Los Trastámara y Los Reyes Católicos. In Á. M. Duque, *Historia de España*. Madrid: Editorial Gredos.
- Ferro, M. (2002). *Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi 13. Yüzyıl-20. Yüzyıl*. (M. Cedden, Trans.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Ferro, M. (2002). *Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi 13. Yüzyıl-20. Yüzyıl*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Frank, A. G., Barry, K. G. (1993). *The World system: five hundred years or five thousand?* London: Routledge
- Heeren, A. H. L. (1846). *A manual of the history of the political system of Europe and its Kolombies: From its formation at the close of the fifteenth century, to its re-establishment upon the fall of Napoleon*. London: H.G. Bohn.
- Haigh, C. (2000). *Elizabeth I* (2nd ed.), Harlow (UK): Longman Pearson.

- Hess, A. (2010). *Unutulmuş Sınırlar 16. YY. Akdeniz’inde Osmanlı-İspanyol Mücadelesi*. (Ö. Kolçak, Trans.) İstanbul: Küre Yayınları.
- Himyeri, M. (1975). *Er-Ravzu'l-Mi'tar fi Haberi'l-aktar*. Beyrut: Mektebetu Lübnan.
- Holsti, K. J. (1967). *International politics; a framework for analysis*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- İnalçık, H. (2010). *Osmanlılar: Fütühat, İmparatorluk, Avrupa ile İlişkiler*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- İnan, M. A. (1987). *Nihayetü'l-Endelüs ve Tarihü'l-Arabi'l-Mutenassirin*. Kahire: Mektebetü'l-Hanci.
- Kaplan, M. A. (1970). *Great issues of international politics; the international system and national policy*. Chicago: Aldine Pub. Co.
- Kelsey, H. (1998). Sir Francis Drake, the Queen's Pirate (Sinjoro Francis Drake, la pirato de la reğino) New Haven. Konektikuto: Yale University Press.
- Ladero Quesado, M. A. (1998). “Leon y Castilla (1035-1134)”. R. Menendez Pidal, *Historia de España* (Vol. 9, pp. 51-216). Madrid: Espase Calpe S. A.
- Lomax, D. W. (1978). *The Reconquest of Spain*. London: Longman.
- Luis Corral, J. (2008). *Una Historia de España*. Barcelona: Edhasa.
- Lynch, J. (2005). Los Austrias. J. Lynch (Dü.) içinde, *Historia de España* (Cilt 3, s. 297-772). Barcelona: Critica.
- Magalhães, J. R. (1998). “Portugal y Los Caminos de Las Indias”. R. M. Pidal, *Historia de España* (Vol. 18, pp. 213-282). Madrid: Espasa Calpe S. A.
- Martin, J.-L., Shaw, M., ve Tusell, J. (2001). *Historia de España*. Madrid: Taurus.
- Merriman, J. M. (2013). *A history of modern Europe: From the Renaissance to the Present*. third edition. New York: W.W. Norton
- McLynn, F. (1993). *Famous letters: Messages & thoughts that shaped our world*. Pleasantville, N.Y: Reader's Digest Association.
- McNeill, W. H. (1967). *A World History*. New York: Oxford University Press.
- Narlı, N., Küntay B. (2013). *New perspectives on Turkish Foreign Policy*. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi.
- O’Callaghan, J. F. (2004). *Reconquest and Crusade in Medieval Spain*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Ortiz, A. D. (1999). El Antiguo Régimen: Los Reyes Católicos y los Austrias. In M. Artola, *Historia de España*. Madrid: Alianza Editorial.
- Özcan, M., Muzaffer Ş.(2010). *Modernite ve dünya düzen(ler)i*. İstanbul: Klasik.
- Özdemir, M. (1994). *Endülüs Müslümanları 1*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Padron, F. M. (1990). *Historia del Descubrimiento y Conquista de America*. Madrid: Editorial Gredos.

- Perez, J. (1998). "Los Españoles en el Atlantico, Viajes Colombinos y Tratado de Tordesillas". R. M. Pidal, *Historia de España Menendez Pidal* (Vol. 18, pp. 285-332). Madrid: Espasa Calpe S. A.
- Prescott, W. H. (2004). *History of The Reign of Ferdinand and Isabella The Catholic*. Hawaii: University Press of the Pacific Honolulu.
- Prescott, W. H. (2004). *History of The Reign of Ferdinand and Isabella The Catholic*, Hawaii: University Press of the Pacific Honolulu, s. 269.
- Razuk, M. (1991). *El-Endelüsiyyun ve Hecceratuhum İle'l-Magrib: Hilâlü'l-Karneyn. Dârülbeyzâ: İfrikya eş-Şark*.
- Tammen, R. L., Kugler, J. ve Lemke, D. (2012). *Power Transition theory*. New York: Oxford University Press.
- Toledo, P. (2006). "Osmanlı-İspanyol İmparatorluklarında Dünya İmparatorluğu Fikri". P. M. Asuero, *İspanya-Türkiye 16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Rekabet ve Dostluk* (pp. 15-29). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Torre, A. d. (1949). *Documentos Sobre Relaciones Internacionales De Los Reyes Catolicos*. Barcelona.
- Toynbee, A. (1947). *A Study of History*. New York: Oxford University Press.
- Wallerstein, I. (1974). *The Modern World System: Capitalist Agriculture And The Origins Of The European World Economy In The Sixteenth Century*. New York: Academic Press.
- Waltz, K. N. (1959). *Man, The State, And War: A Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press.
- Waltz, K. (1979). *Theory Of International Politics Reading*. Mass: Addison-Wesley Pub. Co.
- Vattel, E. D.(1867). *The Law Of Nations, Or, Principles Of The Law Of Nature Applied To The Conduct And Affairs Of Nations And Sovereigns*. Philadelphia: T. & J.W. Johnson.
- Yılmaz, M. E.(2010). *Savaş ve Uluslararası Sistem*. Ankara: Nobel
- Yılmaz, M. E.(2007) "Westphalia'dan Günümüze Savaş". *Uluslararası İlişkiler*. Cilt 4. Sayı 14, Yaz.